

DONAR VEU A LA MEMÒRIA

Elisenda Cartaña Marqués i Joan Sanromà Bauló

RESUMEN –ABSTRACT

Donar veu a la memòria és un projecte d'ApS que pretén recuperar la memòria històrica dels infants i adolescents del passat que visqueren situacions de conflicte i difondre-la a través d'una obra de teatre realitzada per alumnes actuals amb la mateixa edat que les veus representades.

En un crèdit variable de 1r d'ESO, es fa la recerca i recopilació de les fonts, l'escriptura del text teatral, el muntatge, la dramatització i els assajos. Culmina a final de curs amb una estrena al mateix Institut.

L'any següent, l'obra, es representa l'obra en espais diversos: Escoles de primària i secundària, Casals de Gent Gran, Centres Cívics, etc. establint un diàleg entre actors i públic per compartir, debatre, apropar i ampliar la memòria dels fets representats.

El projecte compta també amb la participació de diverses persones de la comunitat educativa així com Entitats en la recerca de fonts primàries en Arxius, fonts orals o en la difusió en mitjans de comunicació de proximitat i en la seva socialització (Secretariat d'Entitats de Sants, Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, Fundació Solidaritat UB, Xarxa d'Escola Històriques de Barcelona, etc.

Perquè pensem que **la pèrdua de la memòria històrica significa deixar les víctimes en l'oblit.**

Teatre. Memòria històrica. Educació. Aprenentatge i Servei.

Donar veu a la memòria és un projecte d'Aprenentatge i Servei que pretén recuperar la memòria històrica dels nens i adolescents del passat que visqueren situacions de conflicte i difondre-la a través d'una obra de teatre realitzat per alumnes de secundària.

Així, els adolescents del present, recuperen i visibilitzen - és a dir, donen veu- a aquells infants del passat i les situacions de conflicte que visqueren. Un dels participants al projecte, una vegada va dir, *“estudiem la història d'aquella gent que mai surt en els llibres de text”*

A través del teatre, l'alumnat no només estudia aquells moments històrics a partir de les històries de vida, cartes, diaris personals, entrevistes, etc. sinó que s'hi ha de posar a la seva pell, empatitzar amb aquelles persones i aquelles situacions i reflexionar quin paper juguem tots plegats en el procés històric.

INICIS DEL PROJECTE

Aquest projecte va néixer fa 18 anys a l'Insitut Lluís Vives de Barcelona en el marc de les mobilitzacions contra la guerra d'Iraq l'any 2004. En aquell context el claustre es va plantejar la necessitat de promoure activitats de sensibilització sobre els conflictes bèl·lics. Una d'elles fou la lectura dramatitzada de textos escrits per adolescents del passat que també havien viscut situacions de conflicte. Inicialment es treballaren textos i dibuixos de nois i noies que havien estat alumnes del Grup Escolar Lluís Vives durant la Guerra Civil (1936-39) i visqueren durant molt temps sota els cruels bombardejos que patí la ciutat de Barcelona.

Aquestes representacions van tenir tant d'èxit que l'any 2012 es va decidir ampliar aquesta activitat dotant-la d'algunes hores lectives i incorporant-la dins el PEC. També es va aconseguir un ajut econòmic de la Fundació Jaume Bofill en la 7a

Convocatòria d'ajuts per a la realització de projectes d'aprenentatge servei 2013-2014.

Des d'aquell moment, el projecte s'ha anat modulant, canviant i creixent any rere any. Actualment ja no es fa a l'Institut Lluís Vives on va començar, però s'ha iniciat a l'Institut Escola Arts, liderat per l'Elisenda Cartaña i paral·lelament s'està fent un acompanyament per replicar en part el projecte a l'Institut Pedralbes també de Barcelona.

DESENVOLUPAMENT DEL PROJECTE

El projecte de *Donar veu a la memòria* es planteja en dues fases, corresponents a dos cursos lectius.

PRIMERA FASE. Construcció de l'obra de teatre

La primera part del projecte es realitza durant 4/6 mesos dins un crèdit variable i/o projecte anomenat *Memòria històrica i teatre* a 1r de la ESO i es basa en la construcció d'una obra de teatre sobre com vivien els adolescents del passat sota una situació de conflicte.

Recopilació de fonts primàries

En aquesta fase de construcció, primer de tot s'ubica l'alumnat en el context històric que es vol tractar (a partir de l'elaboració d'uns dossiers didàctics) i seguidament es recopilen les fonts primàries amb les quals s'escriurà el text teatral. Per fer-ho, visitem arxius, com *l'Arxiu Històric Municipal del Districte de Sants Montjuïc*, *Centre de documentació Artur Martorell de l'Ajuntament de Barcelona*, etc. on llegim cartes, llibretes d'escola, diaris personals, etc.

També ens visiten persones que van viure aquells fets i ens expliquen la seva història, si podem, les entrevistem i les grabem. Les activitats lligades a Fonts Orals són les que més impacten durant aquesta primera part del projecte, ja que l'alumnat pren consciència que darrere aquelles paraules escrites que han anat trobant en els documents tenen les emocions d'una història personal que van marcar per sempre la vida dels seus autors i autores.

Generalment, el contacte d'aquestes persones, s'aconsegueix a través d'*Exalumnes del Grup Escolar Lluís Vives* o de *l'Entitat Avis Món Catalunya* en seu al Barri de Sants, o amb col.laboració amb el programa *RADARS de Serveis Socials* i com veurem més endavant, alguna vegada s'han fet nous contactes a partir dels debats que fem quan es representa l'obra de teatre, i també familiars dels propis alumnes.

Cal remarcar també que en alguna obra de teatre s'han utilitzat les gravacions per al muntatge de la obra, de manera que es presenten escenes on s'estableix un diàleg entre el testimoni dels fets representats i l'alumne que els representa. Escenes que adquireixen una força molt especial. I és que el lligam entre testimonis i alumnes és un dels pilars que ha fet que aquest projecte segueixi tants anys. Cito un dels participants a l'hora d'avaluar el seu pas pel projecte "*vull seguir en el projecte de donar veu per poder homenetjar a l'Elena Arnau i als altres nens i nenes que van viure la guerra*".

Val a dir, que també utilitzem informació publicada o penjada a la xarxa.

Elaboració del text teatral

Amb tot el material recopilat, s'escriu el text teatral. Com que ja coneixem l'època i s'han recopilat les fonts primàries, el primer pas és pensar i acordar quins aspectes d'aquell temps es volen representar: la gana, la por, els bombardejos, l'amor, la soledat, l'escola, els somnis, etc.

Un cop s'han escollit quatre o cinc temes, es cerquen en les fonts primàries aquells textos que millor exemplifiquen allò que es vol expressar. I poc a poc, es va conformant uns primers esbossos de guió.

El següent pas, és començar a crear les escenes. Generalment per a fer aquesta tasca ens dividim en petits grups i cadascún treballa una escena, i per tant, aprofundeix en un dels temes tractats. En aquest moment, s'incorporen els moviments, es pensa en atrezzo i/o possibles decorats i poemes i altres textos que reforcin les vivències i sentiments.

Muntatge tècnic

Per tal de situar el públic en l'època i no necessitar d'un gran muntatge escènic, totes les obres es refocen amb audiovisuals de fons. Una part del fons documental està extret dels Dibuixos que va fer l'alumnat del Grup Escolar Lluís Vives durant la guerra civil i que actualment es troben en l'*Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona* i es pot consultar en el Museu Universitari de la Universitat de Vic. També obtenim imatges dels fons de *Biblioteca Nacional*, *Universitat de San Diego* o *Universidad de Columbia* o com hem dit anteriorment projectem alguns fragments dels testimonis, així com fotografies i audiovisuals de l'època.

En aquest punt del procés de creació, s'incorporen al projecte altres membres de la comunitat educativa, d'aquesta manera, la memòria històrica esdevé un eix transversal en l'adquisició de coneixements de l'Institut on es fa el projecte. Val a dir que el grau d'implicació varia segons l'any i les persones, ja que és quelcom voluntari.

Per exemple, a l'Institut Lluís Vives, cada any, la professora de Educació Visual i plàstica durant el segon trimestre desenvolupava el cartell de l'obra, de manera que el tema escollit pels alumnes de 1r de la ESO també s'estudia a Segon. O la professora de música, a 3r de la ESO, dedicava algunes sessions a buscar i ensenyar a l'alumnat autors i peces musicals sobre l'època de la representació, i en el cas que sorgissin alumnes voluntaris, es muntaven petites intervencions musicals dins de l'obra. Així mateix, el professor de tecnologia havia creat alguns decorats i els professors de l'àmbit de llengües col·laboren en la incorporació de textos i poemes de l'època, així com en el reforç de la pronúncia i/o lectura del propi text teatral. També en algunes obres, les famílies han aportat tot tipus de materials i coneixements: des de classes de swing a elaboració de vestuari teatral.

A més de les col·laboracions internes al Centre, en la majoria de les obres participen també Entitats externes, com per exemple, la *Coral Jove Sant Medir* en la interpretació musical o membres de l'*Associació de veïns Sants, Badal, La Bordeta* en lectura de textos per part de membres destacats en la recuperació de la memòria al barri, etc.

Assajos i estrena a l'Institut

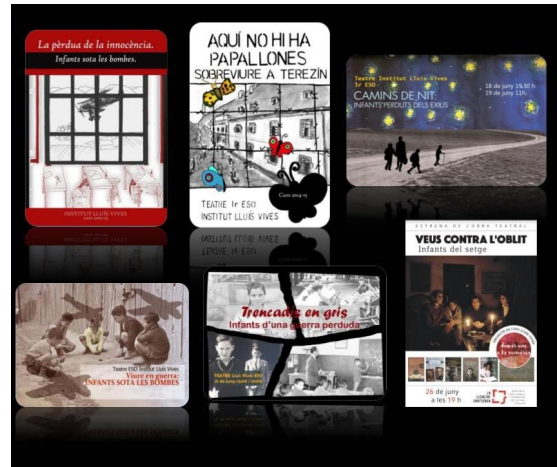
Quan l'obra ja està muntada, comencen els assajos. És en aquest moment que s'incorpora l'equip tècnic, format per alumnes de segon cicle de la ESO, que seran responsables de la il·luminació i del so durant les representacions.

Per tant, quan a final de curs s'estrena l'obra, el grup de teatre, ja no només està format pels alumnes que feien el crèdit, sinó per un equip ampli de professors, alumnes de diversos cursos i entitats, que han hagut d'adquirir una sèrie d'aprenentatges sobre la història d'aquella adolescents del passat que ara estaran representats en un escenari

Concretament hem donat veu als nens i nenes que van viure els bombardejos de la Guerra Civil Espanyola en les obres *La pèrdua de la innocència. Infants sota les bombes (2012-2014)* i *Viure en guerra. Infants Sota les bombes (2015-2017)*, dels

que van haver de marxar de la seva ciutat o poble i país a *Camins de nit. Infants perduts dels exilis (2014-2016)* o dels que van viure la postguerra a *Trencadís en gris. Infants d'una guerra perduda (2017-2019)*. Tambè hem donat veu als nens que van estar tancats al gueto de Terezin durant la II Guerra Mundial a *Aquí no hi ha papallones. Sobreviure a Terezin (2013 - 2015)* o *Aquí no hi ha papallones. Infants del gueto. (2016 - 2018)* Així mateix hem donar veu a conflictes més actuals com els setges de Sarajevo i Alep a *Veus contra l'oblit. Infants del Setge (2018-2019)*. I actualment estem treballant sobre les dones i infants que malvisqueren en la presó de dones de les Corts de Barcelona després de la Guerra.

SEGONA FASE. Representació de l'obra fora de l'àmbit escolar: els bolos

Cal recordar que, l'objectiu que tenen tots els membres de *Donar veu*, és que la història que expliquem arribi a la màxima quantitat de gent, per tal de *conscienciar* del què va passar, *crear empatia* amb les situacions similars en el present i *mobilitzar* perquè aquests fets no es tornin a repetir.

El curs següent comença la fase de donar a conèixer l'obra fora de l'àmbit escolar, els *bolos*. Val a dir, que aquesta segona part del projecte es desenvolupa de forma voluntària i fora d'horari lectiu.

Com s'organitza

Una tarda a la setmana, un grup d'alumnes des 1r de la ESO a 2n de Batxillerat, treballen en diferents comissions, per a poder fer realitat les representacions que diverses Entitats ens proposen fer al llarg del curs.

En primer lloc, disposem d'un equip d'actors i actrius de diferents edats. Generalment la majoria d'alumnes que a 1r d'ESO van fer el crèdit de *Memòria històrica i teatre* i van representar l'obra al juny segueixen l'any següent, però com que és una activitat oberta a tot l'alumnat de l'Institut, també s'hi elegeixen alumnes d'altres cursos, i això fa que calgui revisar i ampliar el text teatral.

També tenim un equip de tècnics de diferents edats. Generalment s'intenta que els més veterans facin de professors dels tècnics més joves, tot i així, si s'observa la necessitat es fa alguna formació més especialitzada.

Una altra comissió petita però important és la de regidoria, maquillatge i perruqueria.

També en els últims anys han sorgit dues noves comissions a proposta del mateix alumnat i a partir de valorar algunes necessitats que tenia el projecte. Per exemple, es va plantejar la necessitat de crear unes xarxes socials. Es va fer un curs de formació per una primera comissió i a partir d'aquest moment, s'han anat ensenyant els uns als altres. Així mateix, davant l'envelliment dels materials d'atretzo i del poc pressupost que es disposa, es va proposar la necessitat de fer un marxandatge del projecte i les obres, creant dissenys, demanant pressupostos, etc.

Com es pot observar, l'alumnat participant al projecte cada vegada s'empodera més i el va fent créixer any a any. Fins al punt que, quan els professors que lideràvem el projecte vam marxar de l'Institut Lluís Vives, i per tant, el projecte va finalitzar en aquell Centre, un grup d'alumnes va pressionar per a què es formés una Entitat i així

poder seguir fent teatre i memòria històrica. Avui en dia, Donar veu a la memòria és una Entitat del barri de Sants oberta a la participació de tot el veïnat.

Però no només creix la participació de l'alumnat, sinó que també entre el claustre creix l'interés i la participació activa de forma voluntària. Així mateix, també s'han aconseguit algunes col.laboracions externes com estudiants del *Màster de Pedagogia del Teatre Lliure de Vic*, que ens han ajudat a fer un salt qualitatiu en la interpretació de les obres representades.

Quan considerem que una obra ja té prou qualitat per a ser representada fora del Centre acordem les dates per anar-ho a representar en diferents situacions i espais que ens proposen les diverses entitats.

On es representa

Per exemple, gràcies a la complicitat d'Entitats com el *Memorial Democràtic de Catalunya*, *Fundació Solidaritat de UB*, el *CCCB*, *Grup de treball DEMD (Educació i memòria)* el *Secretariat d'Entitats de Sants*, *Hostafrancs i la Bordeta* entre altres, s'ha pogut representar l'obra en actes commemoratius i esdeveniments culturals de la ciutat, com en la *celebració dels 75 anys dels bombardejos de Barcelona durant la Guerra Civil Espanyola o el 70 aniversari de l'alliberament del camp de Terezín*, entre altres. Aquesta participació esdevé una experiència molt positiva, ja que els adolescents veuen reconeguda la seva feina i la importància del missatge que estan transmetent.

Una de les activitats que més ens va impactar a l'equip de Donar veu, va ser quan gràcies al programa de *Gent Gran del Districte Sants-Montjuïc* i al *Museu D'Història de la Ciutat* vam poder representar l'obra sobre els bombardejos de Barcelona al *refugi 307* del Poble Sec, ja que no només donàvem veu a els testimonis que ho havien viscut sinó que ho feiem en l'espai on s'havien produït alguns dels fets.

A part, *Donar veu* pretén, sobretot, tenir un caràcter didàctic. És per això, que en la majoria de representacions al final de l'obra, s'obre un espai de diàleg entre públic i actors. Per exemple, si el públic és de nens de primària els actors passen a fer el rol

de professors i adapten el llenguatge per a la total comprensió de l'obra pels més petits. Aquestes experiències són promogudes per la *Xarxa d'Escoles Històriques de Barcelona (XEHB)* a l'*escola Àngel Baixeras, Pere Vila, Jacint Verdaguer o l'Institut Milà i Fontanals*, etc.

També cada any, per la setmana de la memòria als voltants del 30 de gener, es representa l'obra al *Casinet de Sants Hostafrancs i la Bordeta* per a les escoles de primària i secundària del barri, arribant a quasi 400 infants de públic. Tots ells, han treballat l'obra anteriorment a classe gràcies als materials didàctics que elaborem de cada obra de teatre. Així any rere any, la veu d'aquells nens i nenes del passat s'expandeix una mica més pel barri.

Si en canvi, el públic són els estudiants Universitaris, els actors han de respondre preguntes al voltant del propi projecte i els seus objectius, i per tant necessiten haver-se'l fet seu, això també succeeix quan han de respondre preguntes als mitjans de comunicació que s'interessen pel projecte, com per exemple el *programa Catacrak de BTV*, el programa *Bloc de mestres de Catalunya Ràdio*, la pàgina web *CCCB*, el programa *Ràdio Escola* i *Sants el dia de Sants 3 ràdio*, *La Burxa de Sants*, *Línia Sants*, etc.

I, si el públic és gent gran, quan es fa a *Aula d'Extensió Universitària per a la Gent Gran*, o en col.laboració amb el *programa Radars*, o els *Casals de Gent Gran del Districte de Sants Montjuïc*, el debat gira entorn a la proximitat del públic amb els fets històrics i a vegades, com s'ha comentat abans, surten noves històries que es recullen i es deixen en un fons per a noves representacions teatrals.

En definitiva, recuperar la memòria històrica i explicar-la a través del teatre, per actors i actrius que tenen la mateixa edat que els nens i nenes que van escriure els textos que es representen, permet, no només assolir les competències del currículum, sinó també conèixer millor el passat de manera crítica per adquirir un compromís a l'hora de lluitar cap a una societat més justa i equitativa.

Perquè la pèrdua de la memòria històrica significa deixar les víctimes en l'oblit.